

KRIMINALISTIČKE PROCEDURE – OPŠTI TEORIJSKI PRISTUP

SAŽETAK: Kriminalistika je nauka koja se bavi istraživanjem kriminaliteta uz primenu praktičnih metoda i sredstava. Kriminalističko istraživanje kriminaliteta, kao negativne društvene pojave, predstavlja sistematsko, plansko i organizovano preduzimanje kriminalističkih delatnosti u suprotstavljanju kriminalitetu. Redosled i postupci primene mera i radnji određen je i uslovljen okolnostima konkretnog slučaja, kriminalističkim pravilima i zakonima. Kriminalističke delatnosti predstavljaju jednu celinu, odnosno procedure po kojima se obavljaju istraživanja raznovrsnih oblika kriminaliteta. Praktična primena kriminalistike podrazumeva primenu raznovrsnih metoda taktike, tehnike, metodike i operative. Raznovrsne kriminalističke metode delom su proizvod kriminalističke nauke i prakse, dok jednim delom potiču iz drugih naučnih disciplina i nauka. Kriminalističke procedure obuhvataju, preuzimanje, usvajanje i neposredno korišćenje metoda prirodnih, društvenih i tehničkih nauka, koje tako postaju u potpunosti prilagođene osnovnim zadacima kriminalistike. Ono što ove procedure čini kriminalističkim je specifičnost predmeta. Primena kriminalističkih procedura, kriminalistiki daje veliku teorijsku i praktičnu samostalnost.

KLJUČNE REČI: kriminalističke delatnosti, kriminalističke procedure, mere, radnje, metode, postupci, plan, kriminalistika.

1. Definisanje kriminalističkih procedura

Kako bi se došlo do definicije kriminalističkih procedura, prethodno treba ukazati na definiciju kriminalistike i na pojam procedura u opštem smislu.

Kriminalistika je nauka koja svojim naučnim i stručno praktičnim metodama iznalazi, proučava, prilagođava i usavršava najadekvatnije naučne postupke i metode, s ciljem da se otkrije i rasvetli krivično delo, otkrije izvršilac ukoliko je nepoznat, prikupe i obezbede dokazi materijalni i lični, a sve radi utvrđivanja materijalne istine uspešnog pokretanja, vođenja i okončanja krivičnog postupka, kao i radi sprečavanja kriminaliteta (Krivokapić, 2000: 97). Procedura (lat. *procedura*) jeste način rada, način postupanja, postupak, pravni put, zakonom propisani put sudskog postupanja, sudski red (Vujaklija, 1986: 761).

Kao što se vidi iz napred date definicije, kriminalistika je nauka koja se bavi istraživanjem kriminaliteta. Kriminalističko istraživanje tako čini sistem delatnosti, a njihov redosled i metoda primene određuje se i uslovljava aktuelnim okolnostima svakog konkretnog slučaja, utvrđenim pravilima kriminalistike i zakonskim odredbama. Prema tome, kriminalističko istraživanje predstavlja niz mera i radnji koje čine jednu celinu, odnosno procedure po kojima se obavljaju različite kriminalističke delatnosti u cilju suprotstavljanja različitim oblicima kriminaliteta.

Kriminalističke procedure su kriminalistička istraživanja činjenica, okolnosti koje neposredno ili posredno ukazuju na postojanje konkretnih krivičnih dela i/ili aktera. Pod kriminalističkim procedurama se podrazumeva sistem istraživanja kriminaliteta, koji čine primena operativnih i dokazih kriminalističkih delatnosti u aktuelnim okolnostima u obradi konkretnog događaja.

* mbkresoja@gmail.com

Opšti okvir za sprovođenje kriminalističkih procedura, predstavlja materijalno-krivično pravo, dok je njihovo neposredno sprovođenje regulisano odredbama Zakonika o krivičnom postupku (ZKP-a). Uspešno sprovođenje kriminalističkih procedura, podrazumeva prevashodno, dobro poznavanje inkriminacije u važećem krivičnom zakoniku (KZ), potom načine i okolnosti nastanka konkretnih kriminalnih delatnosti, kao i dobro poznavanje metodike, taktike, tehnike i operative kao pojedinih grana kriminalistike.

Sve napred opisano ukazuje na činjenicu, da je za uspeh u vođenju i okončanju kriminalističkih procedura neophodan visok nivo teorijskog i praktičnog znanja. Kriminalističke procedure, predstavljaju metod rada, način postupanja, redosled u preduzimanju mera i radnji u sprovođenju kriminalističkih delatnosti s ciljem primene aktuelnih metoda i sredstava u sprečavanju i suzbijanju kriminaliteta, gde su sva postupanja i metode rada propisani zakonom.

2. Cilj i predmet kriminalističkih procedura

Kriminalističke procedure imaju za cilj prevashodno da se utvrdi da li je u konkretnom slučaju izvršeno krivično delo. Dalje, ukoliko se utvrdi da se radi o krivičnom delu, procedure imaju za cilj da se utvrdi precizna zakonska kvalifikacija o kom krivičnom delu je reč.

Cilj kriminalističkih procedura je prikupljanje informacija, podataka i dokaza o izvršiocu i/ili izvršiocima i na kraju njihovo otkrivanje i pronalaženje, kao i svih dokaza u vezi sa tim.

Utvrđivanje stvarnog činjeničnog stanja i materijalne istine, odnosno razjašnjavanje krivičnih dela, realizuje se postupno i studiozno, što u mnogome zavisi s kakvim početnim informacijama i činjenicama se raspolaže. Veoma je važno u razjašnjavanju konkretnog kriminalnog događaja, imati u vidu način izvršenja, odnosno modus operandi sistem.

Cilj kriminalističkih procedura ostvaruje se postupno, sistematično, planski i na organizovan način.

Predmet kriminalističkih procedura sastoji se u sistematskom traganju za odgovorima na devet kriminalističkih pitanja:

- 1) Šta se desilo? Odgovor na ovo zlatno kriminalističko pitanje znači definisanje problema. Kada se utvrdi da je zaista izvršeno krivično delo, treba precizno utvrditi i njegovu zakonsku kvalifikaciju.
- 2) Ko je izvršilac? Odgovor na ovo pitanje se može dobiti, veoma često na kraju kada se odgovori na sva druga pitanja. U suštini, odgovori na sva druga zlatna pitanja kriminalistike su i bitni zbog odgovora na ovo glavno pitanje. Dakle, kada se definiše konkretni problem (krivično delo) najvažnije je razrešiti dilemu ko je konkretno delo izvršio.
- 3) Kada je izvršeno? Važnost davanja odgovora na ovo pitanje je zbog postojanja niza okolnosti vezanih za vreme preduzimanja radnje krivičnog dela, nastupanja posledica (npr. doba dana, svetlosne i druge prilike, važenje zakona itd.).
- 4) Gde je izvršeno? Odgovorom na ovo pitanje ustanovljava se lice mesta kao jedan od fundamentalnih pojmova u kriminalistici.
- 5) Kako je izvršeno? Za kriminalističko istraživanje konkretnog krivičnog dela veoma je važno utvrditi način izvršenja – modus operandi sistem.
- 6) Čime je izvršeno? Odgovor na ovo pitanje upućuje na sredstva izvršenja konkretnog kriminalnog delikta.

- 7) Sa kim je izvršeno? Odgovorom na ovo zlatno pitanje kriminalistike, ukazuje se na nužnost planiranja verzija o saučesnicima u kriminalnom delovanju.
- 8) Zašto je izvršeno? Veoma je važno utvrditi motiv izvršenja konkretnog krivičnog dela koje se istražuje i analizira, a što se dobija preciznim odgovorom na ovo zlatno pitanje kriminalistike.
- 9) Nad kim (čim) je izvršeno? Važnost odgovora na ovo pitanje je u tome što nema dela bez žrtve, odnosno oštećenog u konkretnom kriminalnom događaju koji se istražuje, odgovor na ovo pitanje ukazuje na objekat napada.

Prilikom traženja odgovora na napred navedena pitanja kriminalistike, redosled i njihov prioritet se stalno menja, što sve zavisi i od okolnosti konkretnog predmeta kriminalističkog istraživanja.

Predmet kriminalističkih procedura je traženje odgovora na zlatna pitanja kriminalistike, detaljnom, preciznom i potpunom analizom činjeničnog stanja. Problem kriminalističkog istraživanja (pre svega u prekrivičnom postupku), često je u postojanju malog broja činjenica s kojima se raspolaže. Prekrivični postupak je karakterističan i po tome što je oskudan informacijama. Za prevazilaženje ovog problema neophodna je primena kriminalističkih procedura, gde je od neprocenjivog značaja učenje o planiranju verzija kod traženja odgovora na svako od zlatnih pitanja kriminalistike. Međutim, dati potpun i tačan odgovor na svako od pitanja, bez prikupljenih dokaza (materijalnih i ličnih), tako utvrđeno činjenično stanje nema dokazni značaj i tada krivično delo nije u potpunosti rasvetljeno.

Zakonito istraživanje konkretnog slučaja, podrazumeva kriminalističke procedure istraživanja od poznatog ka nepoznatom, hronološki usmereno u nazad, s ciljem da se utvrdi istina u najvećoj mogućoj meri, kao što je inače u kriminalističkoj istrazi slučaj „post-festum“ ispitivanja, odnosno istraživanje nakon izvršenog krivičnog dela.

Predmet kriminalističkih procedura može biti i primena preventivnih metoda s ciljem sprečavanja vršenja kriminalnih delikata. Kriminalistička prevencija će biti utoliko uspešnija, ako se preduzima planski, organizovano i na sistematičan način.

3. Metodološka usklađenost kriminalističkih procedura

Kriminalističke procedure možemo posmatrati kao metodološki usklađen sistem mera i radnji, odnosno kriminalističkih delatnosti. Kriminalističke mere i radnje su aktivnosti koje, u skladu sa zakonskim propisima i kriminalističkim pravilima preduzimaju nadležni subjekti u cilju sprečavanja i suzbijanja kriminaliteta. Kriminalističke delatnosti su po svom karakteru, neposrednim ciljevima i značaju različite i tako ih možemo razvrstati po osnovu brojnih kriterijuma.

Sa aspekta metodološke usklađenosti kriminalističkih procedura mere i radnje mogu se svrstati po sledećim kriterijumima:

- Da li se mere i radnje pruzimaju „ante delictum“ – u cilju sprečavanja ili „post delictum“ – u cilju otkrivanja, rasvetljavanja i dokazivanja krivičnih dela;
- Da li se obavljaju po zahtevu drugih subjekata ili samoinicijativno;
- Da li se vrše javno ili konspirativno;
- Da li se preduzimaju u odnosu na lica, objekte ili prostor;

- Da li su primenjene metode pretežno kriminalističko taktičke ili kriminalističko tehničke;
- Da li se njima obezbeđuju dokazi ili ne.

Sve kriminalističke delatnosti za postupanje u suprotstavljanju kriminalitetu dele se na: neformalne – opšte operativne delatnosti i formalne – istražne, odnosno radnje dokazivanja.

Napred navedena podela kriminalističkih delatnosti veoma je bitna i zbog metodološke usklađenosti kriminalističkih procedura.

Kao metodološki usklađen sistem mera i radnji, kriminalističke procedure se sastoje i iz dva podsistema:

- 1) Heuristički podsistem, koji se odnosi na kriminalističke delatnosti u prekrivičnom postupku i koji nije ograničen strogom procesnom formom i
- 2) Silogistički podsistem koji se odnosi na kriminalističko istraživanje u okviru samog krivičnog postupanja i on je ograničen procesnim pravilima, odnosno određen zakonom.

Kriminalističke procedure su uslovljene: karakterom početne spoznaje o konkretnom događaju, metodama kriminalistike koje se primenjuju u svakom konkretnom slučaju i odredbama ZKP-a, kao i drugim zakonskim i podzakonskim aktima.

Sprovođenje kriminalističkih procedura podrazumeva da se uvek imaju u vidu faze izvršenja kriminalnog delikta:

- Prethodna faza ili pre izvršenja krivičnog dela – (ante delictum);
- Faza izvršenja krivičnog dela (tempore delicti) i
- Naknadna faza ili posle izvršenja krivičnog dela (post delictum).

Metodologija usklađenosti kriminalističkih procedura podrazumeva poznavanje napred navedenih faza, jer su one neophodne za misaonu rekonstrukciju konkretnog događaja kao i prethodnih faza kriminalnog delikta koji se kriminalistički istražuje.

Kao što je potrebno poznavanje mehanizma nastanka konkretnog krivičnog dela, neophodno je imati u vidu i moguće načine prikrivanja kriminalnih radnji i na kraju veoma je važno poznavati i negativne činjenice koje ukazuju na fingiranje krivičnih dela.

Kriminalistička praksa je pokazala da se neretko u post deliktnoj fazi u cilju obmane organa otkrivanja i usmeravanja kriminalističke procedure u suprotnom pravcu, izvršilac krivičnog dela služi obmanama kako bi prikrivio ili uništio prave tragove i predmete ili podmetnuo lažne. Kamen temeljac metodološke usklađenosti kriminalističkih procedura je poštovanje: zakona, kriminalističkih pravila, istine i pojedinaca. Zato je veoma važno da se svaka kriminalistička procedura sprovodi na etički i efikasan način u postupku otkrivanja pojedinosti i efikasnim planiranjem daljeg postupanja sa njima.

4. Kriminalističke procedure i značaj planiranja u kriminalističkoj istrazi

Kriminalističke procedure biće uspešne ukoliko se od početnih podataka, informacija i saznanja primenom kriminalističkih delatnosti (neformalnih i formalnih), dođe do dokaza bitnih za zasnivanje sudske odluke u krivičnom postupku.

Kriminalističke procedure teže ka otkrivanju nečeg novog, odnosno nepoznatog i tako ih možemo poistovetiti sa procesom naučnog istraživanja. Sa druge strane, moramo imati u vidu da su kriminalističke procedure ograničene predmetima i ciljevima praktičnih postupaka, odnosno kriminalističkim pravilima i zakonskim procesima, dok proces naučnog istraživanja kriminalisti-

čkih procedura nema navedenih ograničenja. Bez obzira na navedene razlike, naučna saznanja se primenjuju u kriminalističkim procedurama u skladu s metodologijom naučnog istraživanja.

Kriminalističkim procedurama reguliše se da postupanje nadležnih organa i pojedinaca u kriminalističkom istraživanju od prvog trenutka, mora da teče: metodično, redom i po planu. Nadležni državni organi (policija, JT, sud), a posebno istražni sudija treba da sazna materijalnu istinu i o najzamršenijim i najkonspirativnijim događajima, licima i delovanjima.

Dakle, u nastojanju organa otkrivanja da dođu do istine često se suprotstavljaju nepoznati izvršioc i krivičnih dela, proteklo vreme, lažni svedoci, nejasni tragovi, kao i sticaj različitih okolnosti u konkretnom slučaju. Dolazeći do indicija, odnosno osnova sumnji da je izvršeno neko krivično delo, ispred sebe imamo posledice tog kriminalnog delovanja, koje su često nejasne. Nadležni organi su sa druge strane u obavezi da pronađu uzroke, jasno definišu problem, pronađu izvršioca i da ga sa dokazima privedu kako bi se po zakonu kaznio. Dakle, kriminalista i istražni sudija u početku ispred sebe imaju enigm, a neophodno je što pre obezbediti materijalnu istinu.

Svako onaj ko bi u kriminalističkoj istrazi radio bez plana, lutao bi u tami, tako bi bio zanešen nekim svojim predubeđenjima, naravno grešio bi i konkretni slučaj bi još više udaljavao od stvarnog činjeničnog stanja i materijalne istine. Krupne greške koje se čine, povlačenjem neplaniranih i ad-hoc poteza, idu u prilog izvršiocima krivičnih dela. Takav neplaniran rad ne vodi ka uspehu, nego bespotrebno gubljenju dragocenog vremena i eventualno uspešno rešen slučaj zavisio bi od različitih slučajnosti.

Kriminalističke procedure kao proces naučnog istraživanja i kriminalistika kao nauka neraskidivo su vezani za planiranje prekrivičnog i krivičnog postupka, kao njihovim opštim metodama.

Bez plana je nemoguće biti objektivan i sveobuhvatan u razjašnjavanju, istraživanju krivičnih dela i njihovih aktera, zato što se u takvim situacijama prekrivični i krivični postupak odvijaju spontano uz ogromno prisustvo slučajnosti. U takvim situacijama mnogo zadataka može ostati nedovršeno. Odsutnost planiranja može dovesti do nepodobnosti u rasvetljavanju krivičnih dela i njihovih aktera.

Prilikom kriminalističke obrade nekog događaja veoma često se dešava da se prikupljaju prevashodno dokazi kojima se potvrđuje verzija lažne odbrane.

Planiranje je veoma važna stvar u kriminalističkom istraživanju. Nesačinjavne plana istovetno je tome da se sačini plan o neizvršavanju kriminalističke istrage. Samo planiranje je po svom pojmu u suštini suprotnost neorganizovanom pristupu problemu, spontanosti, nasumičnom odabiru kriminalističkih delatnosti i stihiji u obezbeđivanju dokaza za pokretanje, vođenje i okončanje krivičnog postupka.

Kriminalističke procedure pomažu plansko, organizovano i sistematično vođenje prekrivičnog i krivičnog postupka. Rad na otkrivanju i razjašnjavanju krivičnih dela, veoma je složen i odgovoran posao. Ovaj posao nije moguće obaviti efikasno i kvalitetno bez dobrog planiranja i kvalitetne organizacije. Tako plan neke kriminalističke obrade predstavlja najvažnije procedure u otkrivanju i rasvetljavanju krivičnih dela i njihovih učinilaca. Jedna od osnovnih pretpostavki kriminalističkih procedura je plansko postupanje. Pod planskim postupanjem podrazumeva se misaona aktivnost kojom se uvode procedure u preduzimanju kriminalističkih delatnosti usmerenih ka otkrivanju, rasvetljavanju i dokazivanju krivičnih dela.

Kriminalističke procedure imaju ogroman značaj u planiranju, gde se na početku postavljaju tri ključna pitanja koja treba razjasniti: 1) koji problem imamo ispred sebe? 2) ko je taj problem prouzrokovao? i 3) kako će se konkretni problem rešiti?

Značaj operativnog planiranja je i u tome, što se planom u kriminalističko istraživanje unosi: red, organizovanost i sistematičnost, a izbegava: stihija, neorganizovanost, nered i haos.

Kriminalističke procedure ne odbacuju „sitnice“, već se svakom pitanju daje važnost i ni jedan detalj ne sme da promakne. Dakle, ni jedno očekivanje se neće ispuniti ako se nema jasan cilj, zajedničko razumevanje o tome šta se podrazumeva pod određenim razmišljanjem i delovanjem. Kriminalističko istraživanje mora se dopunjavati i biti u saglasnosti s konkretnim merama nadzora javnog tužioca (JT) i istražnog sudije u prekrivičnom postupku i mogućem učešću odbrane. Analogno planiranju u kriminalističkoj obradi, odvija se i planiranje u istrazi, veštačenjima i dokazivanju. Prema tome, kriminalističke procedure i planiranje se javljaju kao opšti naučni metod kriminalistike, ne samo u prekrivičnom već i u krivičnom postupku.

Specifičnost učenja o kriminalističkim procedurama i značaju planiranja sastoji se u njihovoj elastičnosti. Suštinska karakteristika kriminalistike kao nauke je i u tome da se opšta pravila taktike, tehnike, metodike i operative mogu primenjivati samo prema stvarnoj situaciji u konkretnom slučaju. Dakle, nema univerzalnog recepta, šablona i rutinskog rešavanja problema, jer je sve to upravo suprotno kriminalističkim procedurama i duhu planiranja. Na primer: šta se u nekom konkretnom slučaju ispostavi kao dobro i istinito u drugom može da bude potpuno pogrešno.

Kriminalističke procedure i plan se ne smeju shvatiti kruto i nepromenjivo. Planiranje treba otpočeti od prvih saznanja, odnosno čim se dođe do indicija koje ukazuju na krivično delo i njegovog učinioca. Planiranje upravo i služi zato da se na osnovu prvih činjenica pristupi njihovoj proveru i tumačenju, ali i prikupljanju novih ili onih koje upućuju na moguće dokaze.

Kriminalističke procedure su u primeni od stvaranja plana, pa do okončanja krivičnog postupka. Kriminalističke delatnosti treba da budu izvršavane u realnoj srazmeri značaja kriminalnog delikta i njegovih aktera, taktikom postupanja, ocenom aktuelne situacije i trenutnih okolnosti. Nepravilno je da za manje složene situacije bude angažovano mnogo izvršilaca i da se preduzimaju opsežne mere i upotrebljavaju savremena sredstva, dok sa druge strane može biti veoma štetno neadekvatna angažovanost i nepreduzimanje potrebnih mera i radnji u situacijama koje upravo to zahtevaju.

Planiranje je neophodno i u cilju sprečavanja kriminaliteta (preventivno planiranje) i u cilju suzbijanja kriminaliteta (represivno planiranje).

5. Zaključna razmatranja

Kriminalističke procedure su neophodnost u kriminalističkom istraživanju kriminaliteta, jer one teže postupnom, metodičnom, planskom i sistematičnom otkrivanju nečeg novog, odnosno nepoznatog. One u praktičnom smislu znače:

- Profesionalnu lojalnost, tačnost i iskrenost u zakonitom traganju za činjenicama;
- Istinito prikazivanje činjenica, preciznost i pošteno izveštavanje o rezultatima kriminalističkog traganja za dokazima.

To nije ni malo jednostavan zadatak. Kriminalistička istraživanja kriminaliteta veoma su složeni metodi rešavanja problema, koji podrazumevaju kontinuirano donošenje odluka, procenjivanje situacije i brzo opredeljivanje za sledeće poteze u uslovima rizika i neizvesnosti.

Da bismo se uspešno nosili sa tako složenom problematikom, neophodna je: doslednost, stručnost i jasna predstava o kriminalističkim procedurama koje su neizbežni deo svake kriminalističke delatnosti, a što doprinosi uspešnom donošenju značajnih, ali i manje važnih odluka. Multikulturalnost i savremeno društvo zahteva savremeni način rešavanja problema u čemu je neophodno angažovanje savremenih kriminalističkih metoda i sredstava, kao i intenzivan rad na obuci i stručnom osposobljavanju kadrova za nove izazove.

LITERATURA

- Vodinić, V. (1996). *Kriminalistika*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Vujaklija, M. (1986). *Leksikon stranih reči i izraza*. Beograd: Prosveta.
- Kresoja, M. (2006). *Kriminalistika za osnovno policijsko obrazovanje*. Temerin: Yugo-PIRS.
- Krivokapić, V. (2000). *Kriminalistika taktika 1*. Beograd: Policijska akademija.
- Krivokapić, V. (2008a). *Prevenција kriminaliteta – teorijsko kriminalistički pristup*. Beograd: Narodno delo.
- Krivokapić, V. (2008b). *Uvod u kriminalistiku*, Beograd: Narodno delo.
- Matijević, M., Mitrović, D. (2011). *Kriminalistička operativam*, Banja Luka: Internacionalana asocijacija kriminalista.

Marinko Kresoja, Ph. D.

CRIMINALISTICS PROCEDURES – GENERAL THEORETICAL APPROACH

Summary

Criminalistics is the science that deals with the study of crime with the use of practical methods and tools. Criminal investigation of crime, as a negative social phenomenon, is a systematic, planned and organized criminalistics activity undertaken in the fight against crime. The order and procedures of implementing measures and actions are determined and conditioned by the circumstances of the case, criminalistics rules and laws. Criminalistics activity is a unified activity under which research is carried out in various forms of crime. Practical application of criminalistics, involves the use of various approaches, techniques, methods and operations. Varied criminalistics methods are partly result of criminalistics science and practice, and partly derived from other disciplines and sciences. Criminalistics procedures apply, adopt and make direct use of methods of natural, social and technical sciences, which are then completely customized to the basic tasks of criminology. The specificity of the case causes these procedures to become criminalistics procedures. Application of criminalistics procedures gives great theoretical and practical independence to criminalistics.

Key words: criminalistics activity, criminalistics procedures, measures, actions, methods, procedures, plans, criminalistics.